

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>



SETEMERE
2018

NA AFA KE HLOLA POELO?

Kgatišopaka ya Grain SA ya
batšweletši ba ba hlabologago

Bala ka gare:



Tikologong ya rena ya sebjalebjale ye e dulago e fetoga, kudu ya temo, go boholokwa kudu gore molemi wa sebjalebjale, yo mogolo goba monyane, e be motsebaletlotlo. Ka fao ditaodišwaneng di se kae tše di latelago re tlo nepiša botsebaletlotlo.

Re thoma kahlaahlo ya rena ka go nepiša Pego ya Ditseno goba ye gonabjale e bitšwago gape gore ke Pego ya Tiro ya Letlotlo (*Statement of Financial Performance*). Ditaodišwaneng tše di fetilego re šetše

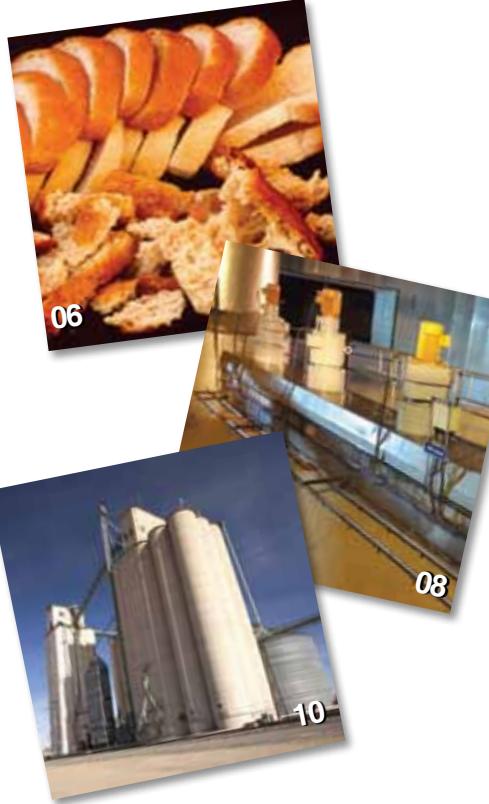
re boleditše gammalwa gore go boholokwa gore molemi a hlole poelo le go lema ka mokgwa wo o swarelelago. Se ke nepokgolo ya kgwebo efe le efe. Ge o hlola poelo go ra gore tiro ya gago ya letlotlo ke ye botse. Mokgwa o nnoši wa go phetha ge eba o hlola poelo ke go hlama Pego ya Tiro ya Letlotlo.

Eupša, elelwā gore ge o na le tšelete pankeng, ga se gore nneteng o hlola poelo ye e swarelelago. Sa bobedi, se ikanye moswarapukutlotlo go beakanya pego ye. Baswarapukutlotlo ba beakanya pego ye ka tebelelo ya go obamela melawana

04 | Ditsebi tšohle...mathomong
le tšona e be e le baithuti

06 | Tlhalošo ya boleng
bja korong

11 | Lekanyetša o atlege:
Tseba moo tšelete
ya gago e yago





KOKO JANE O RE...

Setemere ke kgwedi ya mafelelo ya ngwaga wa rena wa matlotlo – kgopolo ya gore re šetše re le kgauswi le go thoma go bjala dibjalo tša selemo gape e a makatša.

Re boletše gantsi gore bolemi bo ama tšweletša ya dijo tša go fepa ba malapa le tša go bapatša. Le ge go le bjalo pšalo ya dibjalo e ja tšelete – peu, monontšha le dikhemikhale di swanetše go rekwa ngwaga le ngwaga. Go feta fao go sa na le ditshenyegelo tše dingwe tše di fapanago go tloga polaseng go ya go ye nngwe le go tloga go molemi go ya go yo mongwe. Ge o le moleminyane yo a pethago mešomo yohle ka diatla, o ka re ga go na ditshenyel. Eupša, ge o lema polasa ye kgolo o tla swanela go thwala badiredi, go reka tisele, goba go lefa mokontraka. Le ge go le bjalo, ge o hlagelwa ke ditshenyegelo tša mohuta wo, o swanetše go kgonthiša gore mafelelong a sehla ditseno tša gago di feta ditshenyegelo.

Mengwageng ya malobanyana thekišo ya lehea e be e fokola ka ge le tšweletšwa ka go fetiša mo Afrika-Borwa – kgauswana re ile ra leka go thuša balemi ba tikologong ya Welkom go beakanya bolemi bja bona. Ba be ba tlo lahlegelwa ge ba tšweletša lehea ka ge ba be ba hira naga le go lefa mokontraka go ba phethela mošomo. Mokgwa wo ga o na mohola le ganyane. Go bohlokwa kudu go šetše ditshenyegelo tše di sepelelano go tšweletša le go kgonthiša gore maitekelo a gago a tlo go hola.

Bolemi bo raragane mme go na le batho ba ba gopolago gore o molemi ge o na le naga, goba o molemi ge o na le tikree ya temo. Bolemi bo ama dintlhia tše di fapanego tše di akaretšago naga, tsebo le bokgoni, boitemogelo, dinyakwapšalo, bomotšhene le tšelete. Ge o nyaka go ba molemi yo a atlegilego o swanetše go kgona go diriša dintlhia tše tšohle. Molobanyana ke kwele ‘molemi’ a re ga a hloke thutelo – o no thoma go lema. Motho yo o tlo tia fase ntla le pelaelo, gobane go pepeneneng gore ga a lemoje le ganyane tše molemi a swanetše go ithuta tšona. Re kgopela gore o diriše sebaka se sengwe le se sengwe sa go ithuta le go godiša boitemogelo le tsebo ya gago – thuto ga e fele, mme molemi wa kgontha a ka se fetše go ithuta. Ka mehla go hlaga tše mpsha – mekgwa ye mefsa, dinyakwapšalo tše mpsha, bomotšhene bja bofsa, dibaka tše mpsha tša papatšo – nyakišiša o ithute ka go se kgaotše mme o tla itlholela sebaka sa go fetoga molemi wa mmakgonthe.

Na afa ke hlola poelo?

ya motšhelo, seo e lego taba ka boyona. Sa boraro, go beakanya pego ya mohuta wo ka nepagalo, o hlola tsebišo ye e nepagetšego. Mme sa mafelelo, o swanetše go aroganya ditshenyegelo tša gago ka nama le tša kgwebo ya gago. Itire mothwalwa wa kgwebo o itefe moputso ka ditseno tša kgwebo ya gago. Re eletša ka maatla gore ge go kgonega o swanetše le go bula ditshupaletlotlo tše pedi tše di araganego.

Dintlhia di se kae

- Bjale o tla kwešiša gore go kgona go beakanya pego go hlokega tsebišo – mangwalo a mothopo – go swana le mananetheko, distatamente tša panka, dipego tša papatšo, rejistara ya phahlo, bohlatsat bjo o bo bolokwago mabapi le tšhomiso, bjaboljalo.
- O tla lemoga gape gore go akareditše le dihlogwana di se kae tše di sa amego kheše (ke gore go be go se na tshepele ya kheše ya nneta) – dithekiso tša krediti, dipalo tša tšomiso, le konalo.
- Ela hlola gore mohola (*value*) wa ditshenyegelo tša tšweletšo e swanetše go ba mohola wa nnete wo o dirištswego, e sego wa tše di rekilwego. Mohlala: o rekilemekotla ye 100 ya monontšha, eupša o dirištše ye 90 fela. Pegong ye o e beakanyaogo o swanetše go bontšha mekotla ye 90 ye e dirištswego fela, e sego palo ya theko ya mekotla ye 100.
- Ditshenyegelo tše di boletšwego ke mehlala fela, go na le ditshenyegelo tše dingwe tše mmalwa mme di tla fapanago tloga polaseng go ya go ye nngwe.
- Tsebišo ye e nepagetšego e tla thuša go beakanya pego ye e nepagetšego, seo se tla go fago tsebišo ya go laola kgwebo ya gago ka tshwanelo.
- O ka diriša tshenyegelo bjalo ka tshenyegelo ya tšweletšo fela mo o ka rego o kgona go e abela kgwebjana ye e itšego thwi, go swana le mehlaleng ye e hlagištswego. Tshenyegelo efe le efe ye e sa kgonego go abelwa kgwebjana thwi, go kaone gore e tšewe bjalo ka tshenyegelokakaretšo (*overhead cost*). Mohlala ke foune – na o kgona šupa gore poledišano ya gago le morekiši wa dinyakwapšalo ka foune e be e ama lehea fela?

A re šetšeng mareo a bohlokwa a a akaretšwago pegong ya tiro ya letlotlo. Sa mathomo – **Mohola wa Tšweletšomoka (A)** (*Gross Production Value*). Lereo le le šupa palo ye e nepagetšego ya se sengwe le se sengwe seo se tšweleditšwego polaseng ya

gago ka go akaretša mohola wa ditšweletšwa tšohle tše di bapaditšwego le tše di dirištswego polaseng. Sa bobedi – **Poelomoka (B)** (*Gross Margin*) ke lereo le bohlokwa go fetiša. Ela hlola gore pego e hlamilwe gore poelomoka mabapi le kgwebjana ye nngwe le ye nngwe e phethwe. Ge poelomoka ya sonoplomo, go fa mohlala, e bontšha bofokodi (ke go re ditshenyegelo mabapi le tšweletšo le papatšo di ka se lefelwe ka moka) o tla ba o na le tsebišo ya go laola maemo a. O swanetše go akanya lebaka le le dirilego gore poelomoka e bontšhe bofokodi (go ka ba go nele pula ya sefako ye o ka se e laolego), goba na mekgwa ya gago ya tšweletšo e be e se ya maemo a a nyakegago? Ke moka o ka phetha ka mokgwa wo o kwagalago ge eba o swanetše go tšwela pele go tšweletša sonoplomo ka go kaonafatša mekgwa ya gago, goba ge eba o swanetše go kgetha dibjalo tše dingwe. Go feta fao, ge poelomoka ya kgwebjana e bontšha bofokodi, go ra gore sonoplomo ga e thuše selo go lefela ditshenyegelokakaretšo (*overhead costs*) tše dingwe tšohle. Se se ra gore dikgwebjana tše dingwe di ‘pepula’ (*subsidise*) tšweletšo ya sonoplomo. Na seemo sa mohuta wo se ka kgotlelela?

Lereo le bohlokwa go fetiša ke **Poelofela ya Polasa (C)** (*Net Farm Income*). Go ya ka taodišwana ya rena ye e fetilego ('Kadimo e kgopelwa bjang?'), Poelofela ya Polasa ke palo ye ba mokgatlo wa letlotlo ba tla e elago hlola ge molemi a kgopela kadimo. O tla lemoga gore ge palo ye e tshepiša, ba tla akanya kgopelo ya gago ka mogau, eupša ge e nyamiša ba tla e lebelela ka tlhokomelo ye kgolo, ebole ba ka ba ba e gana.

Ge o kgona go lefela ditshenyegelo tšohle malebana le dintlhia di šele, ke gona fela o ka rego kgwebotemo ya gago e hlola poelo ya nnete goba o ka rego tiro ya letlotlo ke ye botse. Se ke moka se bontšhwa bjalo ka **D – Poelo ya Polasa**.

Go akaretša – molemi wa lehono o swanetše go ba le tsebo ya letlotlo. Ge o se na tsebo ye bjalo, kgopela thušo goba tsena dithuto. Ge o nyaka go kgotlelela boleming bja mehla ya sebjalebjale, o swanetše go kgona go hlahollha tsebišo ye e akaretšwago pegong ya tiro ya letlotlo go kgona go tše diphetlo tše bohlokwa tša taol.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Marius Greyling, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go mariusg@mccacc.co.za.

Lenaneo la 1: Tihalošo ye kopana ya Pego ya Tiro ya Letlotlo.

Nomoro	Tihalošo	Lehea	Sonoplomo	Dikgomo	Ditseno tše dingwe tše Polasa	Palomoka
1	Dithekišo	Kheše				
2		Krediti				
3	Palomoka ya dithekišo = 1 + 2					
4		Tše lapa				
5	Tšhomiso	Bathwalwa				
6		Tše gare (<i>Internal</i>)				
7	Palomoka ya Tšhomiso = 4 + 5 + 6					
8		Phahlo ya mafelelo				
9	Peakanyo ya phahlo	Tloša: Phahlo ya mathomo				
10		Tloša: Ditheko				
11		Okeletša: Dithekišo				
12	Palomoka ya peakanyo ya phahlo = 8 - 9 - 10 + 11					
13	A: PALOMOKA YA MOHOLA WA TŠWELETŠOMOKA = 3 + 7 + 12					
14	Tloša: Ditshenyegelo tše tšweletšo le papatšo (Di bitšwa gape ditshenyegelothwi tše di abebago)					
15	Peu					
16	Furu					
17	Dilatswa (tše diruiwa)					
18	Monontša					
19	Dikhemikhale					
20	Dihlare					
21	Ditlhabelo (<i>Inoculants</i>)					
22	Inšorense ya Dibjalo					
23	Ditshenyegelo tše Papatšo					
24	Palomoka ya ditshenyegelo tše tšweletšo le papatšo					
25	B: POELOMOKA (GROSS MARGIN) = 13 - 24					
26	Tloša: Ditshenyegelo tše di sa abegego goba ditshenyegelokakaretšo (Un-allocatable costs or overhead costs)					
27	Ditshenyegelo mabapi le bathwalwa					
28	Meputso					
29	Ditšweletšwa tše polasa tše di šomištšwego					
30	Konalo					
31	Dikaonafatšo tše di sa šutego (<i>Fixed improvements</i>)					
32	Metšhene le ditlhamo					
33	Ditokišo le tlhokomelo					
34	Dikaonafatšo tše di sa šutego					
35	Metšhene le ditlhamo					
36	Ditshenyegelo tše dingwe					
37	Dilaesense le inšorense					
38	Mohlakase					
39	Meetse					
40	Ditshenyegelo mabapi le foune					
41	Palomoka ya ditshenyegelo tše tšweletšo le ditshenyegelo tše dingwe: = Oketša 27 - 40					
42	C: DITSENOFELA TŠA POLASA 25 - 41					
43	Tloša: Ditshenyegelo mabapi le dintlhla di šele					
44	Tswalo ya kadimo					
45	Tswalo ya tšhupaletlotlo					
46	Moputso wa molaodi (goba wa gago ka noši)					
47	Palomoka: Ditshenyegelo mabapi le dintlhla di šele					
48	D: POELO YA POLASA = 42 - 47 (Ge poelo e le gona, go ra gore tiro ya letlotlo e be e le ye botse)					

DITSEBI TŠOHLE...mathomong le tšona e be e le baithuti

Lenaneo la Grain SA la Boithutelamošomong ka tirišano le ba DRDAR

Mopresidente wa kgale wa Amerika, Benjamin Franklin, o kile a ngwala a re: 'Mpotše ke moka ke a lebala. Nthute ke moka ke a eletwa. Ntšhomise ke moka ke a ithuta.'

Ge e sa le yo mofsa Franklin o ile a lemoga gore go ekiša batho ba bangwe e be e le mokgwa wa kgonthe wa go ikaonafatša le go phethagatša katlego. O ile a ineela go utolla ditsebi tša ditaba tše di bego di mo kgahla le go nyakiša mešomo ya bona go humana tsebo le bokgoni. O ile a ithuta ka botlalo ka setaele, boitshwero, mekgwa le maano a bona ka moo a bego a ka kgona.

Bohlokwa ke gore Franklin o be a sa gane go ithuta le gona o be a dumela go šoma ka maatla go kaonafatša bokgoni bja gagwe. O be a ekiša ditsebi tše di tsebalegago ka go se kgaotše go fihla ge a godišitše boitshepo le bokgoni bja gagwe.

L Moetapele wa kgonthe ga se gore ke yo a phethago ditiro tše di gakgamatšago. Ke yoo a kgonago go hloholeletša batho gore ba phethe dilo tše di gakgamatšago.
— Ronald Reagan

Lenaneotlhabollo la Balemi

Rena ba sehlopha sa Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA re thabišwa ke ge katlego ya lenaneo la rena e bonala dikamanong tše re di theilego le balemi le bakgathatema ba temong ka bophara. Katlego le tšwelopele ye re e bonego baleming ba re dirišanago le bona, e re hloholeletša letšatši le lengwe le le lengwe go swarana diatla le batho ba bangwe gape leetong le la tlhabollo.

Go ya ka dimelo tša rena re dula re fišega go dirišana le bakgathatema ba bangwe mananeong a boithutelamošomong (*internship*). Re holofela gore go na le dialoga tše mmalwa tša dikholetšhe tše di nago le tsebo ye e nyakegago, tše di ka matlafatšwago go ya pele. Re holofela gape gore ka mokgwa wo bafsa ba ba ka kaonafatša temo ge ba fiwa sebaka sa go diriša tsebo ya bona nageng, moo ba ka ithutago ka ditsebi le go humana boitemogelo bja tirišo, seo se bopago boitshepo le go godiša tlhaologanyo le tsebo.

Le ge go le bjalo, nepo ga se go atlega, eupša nepo ke go ba le mohola. Ge o na le mohola, bakeng sa go nepiša katlego, yona e tla go šala morago.

Ka Nofemere 2016 ba Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA ba ile ba kgopela thušo go ba Kgoro ya Temo ya Profense malebana le go godiša bomotšhene bja balemi ba ba eletšwago ke bona. Re ile ra thakgala kudu ge kgopolu ya lenaneo la boithutelamošomong e tšwelela kahlaahlong yeo.

Malebiša a rena ke go thwala dialoga tše 19 tše temo tše di tlolo ba maloko a sehlopha sa Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA le go šoma bjalo ka baithutelamošomong. Lenaneo le le tlo sepelelana le thušo ya bomotšhene ya Kgoro ye e boletšwego. Malebiša a baithutelamošomong e tlo ba go humana boitemogelo bja tirišo ka go nepiša kudu tšweletšo ya mabele le tlhabollo ya balemi.

Lenaneo le le nepiša boitemogelo bja tirišo moo baithutelamošomong ba humana boitemogelo ka go šoma ka diatla ba dira tše di itšego, ke moka ba ruta le balemi ba bangwe go phetha ditiro tše di latelago:

- Go beakanya (*calibration*) dipolantere;
- Go beakanya digašetši tša mohuta wa "boom";
- Go thala mebepe ya naga (mašemo) ka go diriša metšhene ya GPS;
- Go hlokomela didirišwa tša polaseng; le
- Go lekanyetša dipuno.

Baithutelamošomong ba tla kgatha tema le thutelong ka go thuša go ruta dithuto tša Grain SA tša balemi tše di amago tšweletšo ya mabele. Dithuto tše di na le mohola kudu le ge e le tekanyetšo ye botse ya teori le tirišo ya yona.

Dibaka tše dingwe tša go ithuta le go godiša bokgoni di tla hlagišwa ka mediro ya Grain SA ya nolofatšo ya leago, ye e akarešago dikopano tša dihlrophathuto, matšatši a balemi le dikopano tša balemi ba ba tšwetšego pele (*advanced farmer encounters*).

LENANEO LA BOITHUTELAMOŠOMONG

Mešomo yohle ya Grain SA ya tlhabollo e phethwa ka boikarabelo ka maikemišetšo a go hloheletša poloko ye e nepagetšego ya bohlatse, thokomelo ya pukutiragalo le boarabelo bjo bo tletšego, gore re kgone go begela badirišani bohole ba ren. Malebana le dintla tše, baithutelamošomong ba tla dumelelwa go thuša ka ditiro tša tshepedišo le pego, mme ba tla holwa ke thutelo ya khomputha le tiišo ya bokgoni.

Ditau tše di rorago ga di bolaye phoofolo

Re swanetše go fedisa kgopolo ya gore dialoga tša dikhololetše di tseba teori fela mme di hloka tsebo ya tirišo ya go thuša go rarolla mathata a nnete mašemong. Ke nneta gore thohlo ye nngwe ya Grain SA malebana le Tlhabollo ya Balemi ke go hwetša baeletši ba ba kgonago, ba ba ka thušago lenaneong le le dulago le katologa – kudu bao ba dumelago go šoma kgole dinagengpolasa moo ba hlokegago go fetiša.

Ka fao re kganyoga go hlahla baeletši ba bafsa, bao ba nago le phišego go swana le ren. Malebana le phetolo ya naga le tlhabollo ye e swarelelago ya balemi, ka go diriša lenaneo la boithutelamošomong la go swana le le. Re bona mohola e le wa mahlakore a mabedi:

- Baithutelamošomong ba humana boitemogelo bjo bo lebanego, seo se tiišago boitshepo bja bona le go ba matlafatša – ka fao ba hlamilwe gabotse go kcona go kgopela mešomo ye mebotse.
- Ba Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA ba fiwa sebaka sa go ruta baeletši ba maemo, bao ba hlokegago nageng go phetha tlhabollo ya balemi ka moso.
- Tema ye bohlokwa ye e kgathwago ke Kgoro ya Temo le Mpshafatšo ya Naga (DRDAR) ke:
 - Go lefela thušo ya bomotšhene ye e hlagišwago ke ba Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA go thuša balemi; le
 - Go abela seripa sa moputso wa dialoga tše di thwalwago bjalo ka baithutelamošomong ba ba dirišanago le Grain SA.

Tema ye bohlokwa ye e kgathwago ke ba Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA ke:

- Go sepediša kokamelo le tekolo ya baithutelamošomong ka balaodi ba tlhabollo ba Grain SA diprofenseng.
- Go kgontšha baithutelamošomong ka go ba laela go fegeletša baeletši ba boitemogelo ge ba phetha mešomo ya bona ya letšatši le letšatši.
- Go phethiša baithutelamošomong mešomo ye e itšego, go ba lekola le go ba tlwaetša.
- Go kgontšha baeletši go tšwela pele ka mešomo ya bona ka go dirišana le moithutelamošomong o tee goba ba babedi.
- Go fihliša dipego go molomaganyi wa profense beke ye nngwe le ye nngwe ka Labohlano gore a di lekanye.

Mmogo re diragatša phetolo

Ke ka lethabo re begago gore ba Kgoro ya Temo le Mpshafatšo ya Naga (DRDAR) le ba Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA ba šetše ba saenne Memorantamo ya Kwano ye e thomilego sehleng sa 2017/2018 – ka fao re šetše re le kgauswi le go thoma ngwaga wa bobedi wa morero wo o kgothatšago wo.

Kakaretšo ya bafsa temong

Ka baka la dipego tše botse tše re amogetšego mabapi le morero wo, ren. Badirišani ka babedi re kgodišitšwe gore ka maikemišetšo a ren a go swarana diabla re ka kcona go hlola mešomo, go fetola balemi ba dinagengpolasa balemelakgwebo ka pela go feta pele, le go kgonthiša gore bafsa ba amege temong. Ga re na le pelaelo gore go tiiša le go tšwetša temo pele re swanetše go ama bafsa ba naga ye. Le ge go le bjalo, gantsi go bonolo go bolela, bothata ke go diragatša.

Palogare ya bogolo bja balemi ba Afrika-Borwa ke mengwaga ye 65 le go feta. Palogare ya bogolo bja balemi ba ba amegilego Morerong wa Sekhwama sa Mešomo (Jobs Fund), e lego tirišano gare ga ren. Le ba Sekhwama sa Mešomo se se kgathago

BOITHUTELAMOŠOMONG
– maemo a moithuti goba morutiwa
yo a šomago mokgatlong go
humana boitemogelo bja mošomo
goba go phetha dinyakwa tša
boithutelo, ka nako ntle le moputso.

tema ye bohlokwahlokwa tlhabollong ya balemiyane, ke mengwaga ye 50 le go feta.

Go bonala o ka re kgahlego ya bafsa malebana le temo ke ye nnyane kudu. Re holofela gore tlhaeloa ya boitemogelo le bokgoni bja tirišo ke dintla tše di godišago bothata bjo. Gantsi kudu dialoga tše mpsha tša temo ga di na boitemogelo bjo bo nyakegago bja go lema goba go kgopela mošomo wa go ba molemiši. Ba hloka tsebo ya tirišo ya go thoma go lema le boitshepo bja go nyaka mešomo ye e lebanego temong.

Re holofela gore le ge lenaneo le le sa dirišwa ka gonyane gonabjale, le na le bokgoni bja go fokotša mathata a a boletšwego. Go feta fao re holofela gore lenaneo le le ka kgaatha tema ye bohlokwa tlhabollong ya balemi ka moso ge le ka katološwa go akaretša diprofense ka bophara.

#MmogoReDiragatšaPhetolo (#TogetherWeMakeADifference). Ga re tšhabe go re re thabile go fetiša go kgatha tema kgodišong ya palo ya bafsa ba ba inelago temong.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Sinelizwi Fakade le Luke Collier, Balomaganyi ba Tlhabollo ya Balemi, Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go sinelizwifakade@grainsa.co.za goba goshenfarming@gmail.com.

TLHALOŠO YA BOLENG BJA KORONG

Batho ba ba fapanego ba ba šomago ka korong go tloga e bunwa go fihla ge e jewa ka sebopego sa borotho, ba lebele boleng bja korong ka go fapana.

Balemi ba letetše puno ye botse, bašidi ba letetše korong ya boleng bjo bo botse ye e šilegago, mme bapaki ba letetše flouru ye e swanelago borotho bjo bobotse bjo ba nyakago go bo paka. Baji ba ikana dikwi tša bona – se ba se bonago, ba se kwago, ba se nkgago le se ba se latswago. Ka fao, malebana le korong boleng bo šupa dipharologantšo tše di itšego tša yona tše di dirago gore e swanele setšweletšwa sa mafelelo – borotho.

Bamediši ba korong ba kgona go fetola leabela la khalthiba, malebiša e le go kopanya dipharologantšo tšohle tše di nyakegago intastering, eupša diphetho tše di amago tikologo di raraganya taba ye. Dintlha tše bohlokwa tša boleng bja korong tše di nyakwago ke balemi ke tše:

- Bokgolokghola bja hektolitara (boima bja teko);
- Palo ye e theogago (falling number); le
- Bokaakang bja proteine.

Bokgolokghola bja hektolitara ke eng mme bo bohlokwa ka baka lang?

Bokgolokghola bja hektolitara bo bontšha teteano ya dithoro tša korong. Dithoro tša teteano ya godimo di hlagiša flouru ye ntši ge di bapišwa le tša teteano ya fase, ka fao bašidi ba rata tša teteano ya godimo ka ge di ba hlolela poelo ye kaone.

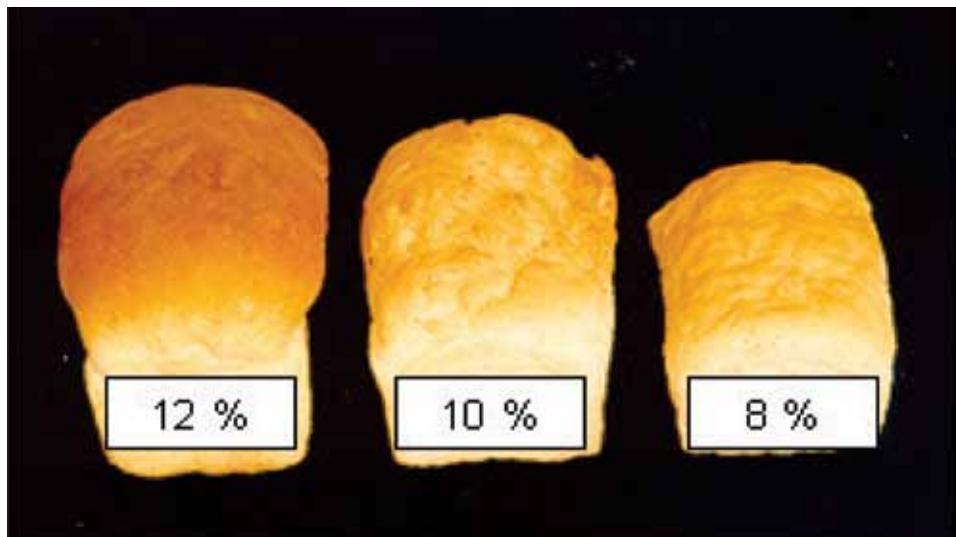
Bokgolokghola bja hektolitara bo huetšwa ke eng?

Dithoro tša teteano ya godimo di nonne le gona di bopegilie gabotse. Dintlha tše di swarisago dibjalo tša korong bothata lebakeng la go bopega ga dithoro, di hlola bokgolokghola bja hektolitara bja fase. Dintlha tše di akaretša komelelo, monola wo o fetišago mmung, tlhaeloa ya phepo, seetša se

Ditlhophollo tša boleng bja korong di tiiša gore dikha-lthiba tša mo Afrika-Borwa di sepelelana le maemo a a amogelegago a a beilwego; gore di tšweletša gabotse go ya ka mekgwa ye e fapanego ya tšweletšo; le gore di amantshitšwe gabotse ditikologong tše di fapanego.



Seswantšho sa 1: Borotho bjo bo pakilwego ka flouru ya korong ye e sego ya hloga (mrago), ya popego le phopholego ye botse le legogo la mmala wo o amogelegago. Bo bapišwa le bjoo bo pakilwego ka flouru ya korong ye e hlogilego (pele), bjo bo sa segegego semotšhene ka baka la popego ye e fokolago le phopholego ya makgwakwga. Gape, šetša legogo la mmala wo o fifešego wo o hlolwago ke swikiri ye e fetišago ye e hwetšwago peung ye e hlogilego (pele).



Seswantšho sa 2: Senkgwa sa bolomo ye kaone ka baka la tirišo ya flouru ye e akaretšago proteine ye ntši.

senyane sa letšatši, dithemperetša tša godimo goba tša fase go fetiša, tshenyo ya dikhunkhwane le tshenyo ya boso ya go swana le ye e hlolwago ke tšhwane le sefako. Le ge go le bjalo, khuetšo ya dithoro ye e hlolwago ke maemo a a tikologo, e laolwa ka taolo ya leabela (generic control).

Sebopego sa dithoro, seo se ka fetolwago ka go fetola leabela, le sona se ama bokgolokghola bja hektolitara – dithoro tše di rat egago ke tše di nonnego gabotse le gona di gorutšwego ganyane.

Palo ye e theogago ke eng mme e bohlokwa ka baka lang?

Flouru ya korong e akaretša kudu proteine le setatšhe. Setatšhe se kgatha tema ye bohlokwa go fetiša malebana le popego ya borotho. Ge puli e nela korong ye e budulego gwa latela maemo a mabotse a boso, peu e ka hloga pele ga puno.

Ge se se direga, setatšhe se hlahlamlowa ke ensime ye e bitšwago “alpha-amylase”, mme go bopega diswikiri tše di fetišago (go hloga dipalo tše fase tše di theogago (low falling numbers)).

Diswikiri tše di fetišago di dira gore tege ye e dubjago e be sekaseela le gona e gomarele, seo se šitišago go e šoma semotšhene gabonolo. Go feta fao borotho bjo bo pakwago bo na le legogo le le fifetšego, phopholego ya makgwakwa le popego ye e fokolago, mme sephetho ke borotho bjo bo sa segegego semotšhene.

Palo ye e theogago e huetšwa ke eng?

Dintlha tša tikologo tša go swana le boso bja bošidi le dithemperetšha tša letšatši le letšatši di huetša tlhogo ya pele ga puno kudu. Go feta fao korong e na le mokgwa wa go hloga gabonolo pele ga puno kgatong ya thatafalo ya dithoro. Mokgwa wo o phethwa kudu ka taolo ya leabela mme mehuta ye e medišwago ye e bontšhago go se lwantšhe tlhogo ya pele ga puno, e lahlwa dikgatong tša mathomo tša medišo.

Khuetšo ya tikologo ke ye kgolo malebana le mokgwa wo mo Afrika-Borwa, ka ge twantšho ya leabela (*genetic resistance*) ya tlhogo ye e hlagago pele ga puno e hwetšagala ganyane fela mo Afrika-Borwa gonabjale.

Seswantšho sa 1 se bontšha khuetšo ya korong ye e tlwaetšwego malebana le setšweletšwa sa mafelelo ge e bapišwa le ya korong ye e hlogilego pele ga puno.

Bokaakang bja proteine ke eng mme e bohlokwa ka baka lang?

Bokaakang bja proteine bo šupa proteine ye e akareditšwego sešupong sa korong. Diproteine tša korong tša mohuta o nnoši, e lego klutene (*gluten*), di dira gore korong e swanele tšweletšo ya borotho, pasta goba dipeskete. Go na le kamano ye e tilego gare ga mohuta (kgobokano) wo o itšego wa proteine le setšweletšwa sa mafelelo seo o swanetšego go kgona go se tšweletša.

Klutene e arolwa dikarolwana tše pedi, e lego klutene (*glutenin*) le kliadine (*gliadin*) – klutene e ama go tia ga tege mola kliadine e ama tharamologo ya yona. Tekanyetšo gare ga dikarolwana tše e bohlokwa gobane ke yona e phethago boleng bja setšweletšwa sa mafelelo. Tege e swanetše go tlaramologa tshepe-

long ya pelo (*fermentation*) mme e swanetše go ba e tile gore e se phohlele ge e kokomogile – ka fao tege e swanetše go ‘swara’ gase ye e thušago tege go kokomoga gore e bope setšweletšwa sa mafelelo se se kgahlišago.

Bokaakang bja proteine bo huetšwa ke eng?

Dintlha tša tikologo tša go swana le nontšho le khwetšagalo ya monola, le ge e le boithekgo bja leabela bja khalthiba, di ka huetša tekanyetšo ya dikarolwana tše di fapanego tša proteine. Go bohlokwa go lemoga gore dikhalthiba tše di fapanego di ka hlola marotho a a fapanago ka bolumo le ge maemo a proteine go tšona di swana ka baka la boithekgo bja leabela.

Monontšha wa naetrotsene o godiša bokaakang bja proteine – kgodišo ya khwetšagalo ya naetrotsene e hlola koketšo ya karolwana ya kliadine mme sephetho e ba kokotlelo ya tharamologo ya tege. Tlhelo ya monola le yona e oketsa bokaakang bja proteine ka ge setatšhe se se bopegago se fokotšega. Ka tlwaelo bokaakang bja godimo bja proteine (mohlwaeleng wa ka mehla wa 10% - 14%), bo tla bopa marotho a bolumo ya godimo (**Seswantšho sa 2**), seo se hlolelago bapaki poelo ye kaone. Go bohlokwa go elelwla gore bokaakang (diteng) bja proteine le ge e le boleng (popo) bja yona bo phetha katlego ya setšweletšwa sa mafelelo.

Go pepeneneng gore dipharologantšho tše tharo tše di bole-tšwego, tše di lego bohlokwa go

batšweletši, di huetšwa ke tikologo le ge e le mekgwa ya tšweletšo. Go feta fao go bonala gore tsenelelano ya dipharologantšho tše le dintlha tše pedi tše le yona e huetšwa ke popego ya leabela ya dipharologantšho tše. Diphetlo tša leabela le tšona di fapano go ya ka pharologantšho ye nngwe le ye nngwe ya boleng (*quality trait*) mme ka fao kabelo ye e ka fetolwago ka medišo le yona e tla fapano.

Ditlhophollo tša boleng bja korong di tiša gore dikhalthiba tša mo Afrika-Borwa di sepelelana le maemo a amogelelegago a beilwego; gore di tšweletša gabotse go ya ka mekgwa ye e fapanego ya tšweletšo; le gore di amantšhitšwe gabotse ditikologong tše di fapanego.

**Nyakišišo ye e kgontšhitšwe ke Khansele
ya Nyakišišo ya Temo (Agricultural Research
Council) le Trasete ya Dithoro tša Marega
(Winter Cereal Trust).**

**Taodišwana ye e ngwadilwé ke Chrissie Miles,
Mabele a Manyane a ARC (ARC-Small Grain),
Bethlehem. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye,
romela imeile go milesc@arc.agric.za.**



Pula Imvula's Quote of the Month

We're gracious and we're humble, and we play the game a certain way, whether we win or lose.

~ Megan Rapinoe



PONEGO YA TŠWELETŠO YA BALI

ye e dirišwago bjalo ka mmela

Thekišo ya bali e kgokagane le thekišo ya Safex ya korong ya tlropho ya B1 (*grade B1*). Tšupatsela ya go akanya thekišo ya bali ke go tsea gore thekišo ya yona e lekana le 97% ya thekišo ya Safex ya korong.

Thekišo ya ka moso ya korong (*futures*) ke ye e ka bago R3,808/tone, se se rago gore thekišo ya bali ye e dirišwago bjalo ka mmela (*malting barley*) ke ye e ka bago R3,694/tone.

Melawana ye mmalwa ya tlropho ya bali ke ye e tillego mme peu ya yona ga e hlopše gabonolo go dirišwa bjalo ka mmela (*malting grade*). Go bohlokwa gore ge o tšweletša bali o swanetše go ela dintilha tšohle tša taolo ya dibjalo tše hloko, tše di tlogago di thatafatša tšweletšo ya peu ya boleng (tlhopo) bja godimo. Peu ya bali e ka hlophelwa tlase (*downgraded*) gabonolo ya fetša e dirišetšwa furu.

Tšweletšo ya bali ge e bapišwa le ya korong e nyaka gore ditebanyo tša puno tše di kgonegago mašemong a a nošetšwago goba a a sa nošetšwego di elwe hloko. Go feta fao tharano goba bonolo bja taolo ya tšweletšo ya mohuta wo mongwe le wo mongwe wa dibjalo ke dintilha tše le tšona di swanetšego go šetšwa.

Dipuno tša bali di fapano go tloga go ditone tše 3,2/hektare go ya go ditone tše 4,0/hektare mašemong a a sa nošetšwego lenaneong la phethopšalo, le go tloga go ditone tše 6,5/hektare go ya go ditone tše 7,0/hektare mašemong a a nošetšwago ka segašetši sa tikologigare. Puno ya korong ye e nošetšwago e ka fihlela ditone tše 10/hektare. Monontšha, peu le ditshenyegelo malebana le tšweletšo ya korong tše di fetago tša dibjalo tše dingwe, di swanetše go akanya ge o kgetha mabele a o tlogo a tšweletša, a a hlolago poelo ye kaonekaone. Ge puno ya korong e lekana le ya bali, mme ditshenyegelo tša tšweletšo ya tšona di bapišwa, go bonala gore tša korong di feta tša bali ka 20%. O tla ba o lemoga dipuno tše di kgonegago ge dibjalo tše di tšweletšwa maemong a a fapanego tikologong ya gago.

Dintilha le dikakanyo tše bohlokwa malebana le tšweletšo ye e atlegilego ya bali

Taolo ya tšweletšo ya bali mašemong a a nošetšwago le a a sa nošetšwego tloga e swana le ya korong. Diphapano le dintilha tše dingwe malebana le tšweletšo ya bali ye e dirišwago bjalo ka mmela di ahlaahlwa mo tlase.

Malwetši a fankase le pakteria

Bali ga e tsenege ke bolwetši bja *fusarium (take-all/vrotrootjie)* mme ka fao e ka bjalwa sebakeng

sa korong moo malwetši a mohuta wo a thomilego go hlola bothata mašemong a gago. Ka lebaka le bali e ka dirišwa ka mohola wo mogolo lenaneong le le breakantšwego la phethopšalo.

Tirišo ya naetrotšene le bothata bja pšalollo

Bali e na le mokgwa wa go bjalogaga maemong a a phefo mola peu e šetše e budule. Mokgwa wo o a

kokotlela ge naetrotšene e dirišwa gantši go feta go tiša dithito tša dibjalo tše. Ge naetrotšene ye e fetišago e dirišwa lebakeng la go gola ga bali, teko ya peu e ka bontšha naetrotšene ye e fetago tekanyo ye e šupetšwago, mme se se ka ama tlropho ya mafelelo le ge e le thekišo ya puno ya yona.

Nakong ye e fetilego dikhalthiba tša bali tše di bjalwago mašemong a a nošetšwago, di be di nontšha ka naetrotšene ya 30 kg/hektare



Tšhemo ya bali ye mpsha lefelong la Genadesshoop, Kapa-Bodikela.

go ya go 40 kg/hektare fela. Go nontšha korong go dirišwa naetrotšene ya 250 kg/hektare, ye e dirišwago gane go ya go gahlano (4 - 5 tranches) lebakeng la go gola. Dikhalthiba tša sebjalebjale le boitemogelo bja gonabjale bja taolo bo bontšha gore go ka nyakega naetrotšene ya 130 kg/hektare go ya go 140 kg/hektare.

Ka tlwaelo monontšha wa ka godimo o dirišwa matšatši a 65 morago ga go hloga ga dibjalo go thibela go ba gona ga naetrotšene ye e fetišago peung ye e lekwago. Bjalo ka molemi boitemogelo le tsebo ya gago ya tšweletšo e tla go thuša go phetha tirišo ye kaone ya naetrotšene maemong a gago. Batšweletši ba ba bjalamo mašemo a a sa nošetšwego ba ka diriša naetrotšene ya 80 kg/hektare bjalo ka



monontšha wa ka godimo wo o akaretšago oreamo ye e lego sediri sa phepo (*nutrient agent*).

Pšalollo e ka fokotša puno ya mafelelo ye e kgonegago ya ditone 7/hektare ka ditone tše pedi go ya go tše tharo tšhemong ye e itšego. Se se hlola tahlego ye kgolokgolo ya ditseno. Tirišo ya naetrotšene e swanetše go beakanywa le go phethwa ka tlhokomelo ye kgolo.

Tirišo ya meetse moo tšweletšo e phethwago mašemong a a nošetšwago

Go swana le tšweletšong ya korong mmu o swanetše go akaretša monola wo o lekanego ka nako ya pšalo mme nošetšo e swanetše go laolwa le go dirišwa ka go se kgaotše. Lepheleng le lekopana la bali molemi ga a swanele go hlagelwa ke mathata afe le afe mabapi le go pompa meetse, melongwana ya tikologi goba kgokaganyo ya mohlakase le ge e le go timega ga wona.

Ditikologi di swanetše go emišwa mosegaré goba bošego mafelong ao diphefo tše maatla di ka bjålollago dibjalo tše di imelwago ke dihlago tše di kolobilego morago ga nošetšo.

Puno

Go bohlokwa gore ditlhamo tša gago tša go buna di dule di lokile go kgonthiša puno ya peu ya boleng bijo bokaonekaone. Ka tlwaelo lephelo la bali la go tloga pšalong go ya punong le fetwa ke la korong ka dibeke tše pedi mme le swanetše go lekolwa ka kelohloko.

Bali ye e tšweletšwago mašemong a a nošetšwego e swanetše go ripša (*swathed*) pejana ga ge putšo e phethaga go šitiša tahlego ya peu, ke moka dibjalo tše di tlogetšwego mašemong ka direi go oma (*windows*) di swanetše go folwa ka nako ya maleba. Dibjalo di ripša ge ditho tše di rwelego peu di lahlegetšwe ke mmala le gona di akaretša monola wa fase ga 30%.

Tlhophelafase (*downgrading*) ya peu go e iša maemong a furu e swanetše go šikologwa ka mehla.

Ka lebaka le bali e ka dirišwa ka mohola wo mogolo lenaneong le le beakantšwego la phethošopšalo.

Intsitute ya Afrika-Borwa ya Medišo ya Bali

Re eletša ka maatla gore motšweletši ofe le ofe wa bali o swanetše go itemoša le go bala methopo yohle ya thekniki le tsebišo ye mpsha malebana le dikhalthiba tše di lebanego. Tše di ka balwa wepsaeteng ya Intsitute ya Afrika-Borwa ya Medišo ya Bali (*The South African Barley Breeding Institute (SABB)*). Mekgwa ye mekaonekaone ya go kgonthiša peu ya boleng bijo kaonekaone ye e dirišwago bjalo ka mmela e hlalošwa ka botlalo le ka go tsenelela wepsaeteng yeo. Dipuno di ka fapano ka tone goba go feta godimo ga hektare. Kgetho ya khalthiba e bohlokwa go fetiša.

Dintla tšohle tše di laolago tekanyetšo ya peu go phetha boleng, di ka hwetšwa diwepsaeteng tša SABB le Bobedišabjala bja Afrika-Borwa (*South African Breweries (SAB)*).

Go feta fao motšweletši yo mongwe le yo mongwe o swanetše go itlwaelanya le kgopolu ya SAB ye e rego 'Bali ye kaone, Bjala bijo bokaone' go itemoša ntliha ye nngwe le ye nngwe ya tšweletšo ye e ka lekolwago le gona e ka laolwago. Se se bohlokwa go kgonthiša gore go tšweletšwa peu ye kaonekaone ye e kgonegago ye e ka dirišwago bjalo ka mmela.

Taodišwana ye e ngwadiilwe ke molemi yo a rotšego modiro.



Mokgwa wo o kgethilwego wa go šoma bali ye e dirišwago bjalo ka mmela.

TSHEPELO YA MEBARAKA YA KORONG SEHLENG SA 2017/2018

Ngwageng wa tšweletšo wa 2017/2018 (Oktoboro 2017 - Setemere 2018) go bjetšwe korong dihektareng tše 497 000 mo Afrika-Borwa. Palo ye ke ye nnyane go fetiša ge e bapišwa le ya mengwaga ye e fetilego.

Theogo ya palo ya dihektare tše di bjetšwego korong ke sephetho sa phokotšego ya poelo ye e hlotšwego ke puno ya yona. Ka lebaka le batšweletši ba thomile go bjala dibjalo tše di hlolago poelo ye kaone, go swana le kanola, outse, dinawasoya le lehea. Se bjale se godišitše nyako ya korong ka ge tšweletšo ya yona e fokotšegile, seo gape se hlolago sebaka sa go godiša thekontle ya korong.

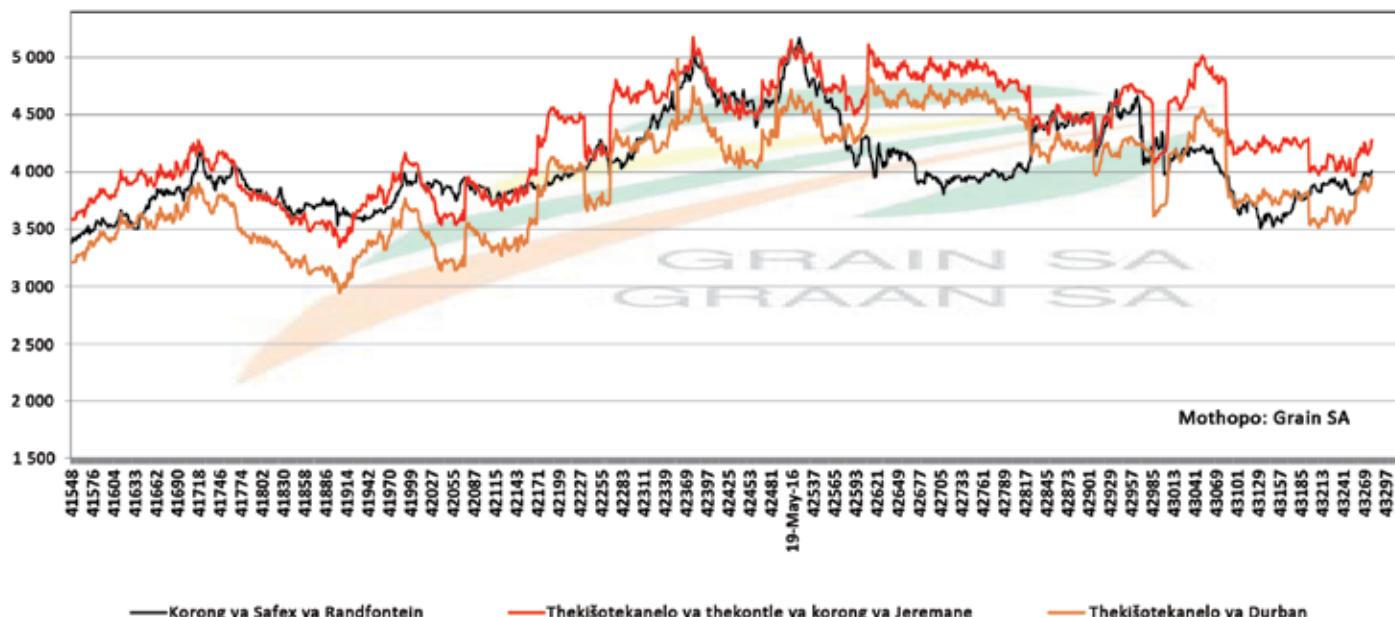
Dintla tše di ka thušago go tsošološa intasteri ya korong di akaretša dikhalthiba tše di tšweletšago puno ye kaone; phetolo ya melawana ya tlhopo (*grading regulations*) ya korong; le seo se bitšwago “end-point royalty for system” go lwantšha poloko ya peu polaseng.

Tekanyetšo ya mafelelo ye e tšweleditšwego ke Komiti ya Ditekanyetšo tše Dipuno (*Crop Estimates Committee (CEC)*) ka 27 Feperware 2018, e bontša gore tšweletšo ya korong e tlo ba ditone tše 1,5 milione. Palo ye e fetwa ke ya ngwagola ka 20% ka baka la maemo a mabe a boso Kapa-Bodikela. Tšweletšo ya korong Kapa-Bodikela e wele ka sephesente se e ka bago 50% go tloga go ditone tše 1,1 milione go ya go ditone tše 586 800 ngwageng



Krafo ya 1: Thekišo ya korong ya RSA le Jeremane ye e išwago Randfontein.

THEKIŠO YA KORONG YA RSA LE JEREMANE YE E IŠWAGO RANDFONTEIN



BUDGET PLANNING

LEKANYETŠA O ATLEGE: Tseba moo tšhelete ya gago e yago

Ga se sephiri gore go ngwala le go beakanya mangwalo a amago bolemi ke mošomo wo o sa ratwego ke molemi ofe le ofe. Le ge go le bjalo, se ke karolo ye bolokwa go fetiša ya bolemi.

Go ngwala bohlatse (*record keeping*) letšatši le letšatši go thuša go sepediša dilo gabonolo, mme mafelelong se se bolokela molemi nako. Nepo ya tekanyetšo boleming ke go phetha kgato ye nngwe le ye nngwe ya molemi. Tekanyetšo e ama kakanyo ya ditshenyegelo le ditseno le poelofela (*net profit*) ye e hlowlago polaseng. E ama gape ditheo tša go laola ditshenyegelo le diphetho tša tšweletšo, e lego tokiso ya dikakanyo tša letlotlo ka nako, pele ga ge dipeakanyo di dirišwa.

Dintlha tše di ka amago ditekanyetšo ke tša go swana le: Go wa ga malwetši, phetogo ya maemo mmarakeng le boso bjo bo sa tlwaelegago.

Tekanyetšo e na le malebiša a mabedi: Sa mathomo, ke motheo wa peakanyo le kakanyetšo; mme sa bobedi, e thuša molemi go amogela mekgwa ye e ka mo thušago go ikamantšha le dinyako tša mmarakaka, seo se ka mo hlolegago poelo ye kalone malebana le peo ya gagwe. Ditekanyetšo di na le mohola go mogwebi ka ge di ka mo hlahlala malebana le dipolo tša ekonomi. Di thuša go beakanya dipego – molemi o kgona go loga maano a mangwe a go kaonafatša a lego gona. Go feta fao tekanyetšo e thuša kudu tlhophollong ya kgwebo.

Mehola ya tekanyetšo

Tekanyetšo e na le mehola ye mmalwa:

- E thea motheo woo molemi a ka lekanyetšago leano la gagwe la kgale ka wona go nolofatša kamogelo ya leano le lefsa.
- E kgontšha molemi go hlokomela ditshenyegelo goba tahlego efe le efe ye e ka bago e direga polaseng.
- Molemi a ka bapiša tekanyetšo ya gagwe le dirasiti, ditshenyegelo le ditsenofela tša polasa.
- E tsebiša molemi ka dinyakwa tša letlotlo goba dinyakwa tša tshepelo ya kheše.
- Ke tšhupatsela ya tirišo ye e kgontšhago ya methopo ye molemi a nago le yona, seo se

ka thušago go phetha ditebanyo tša morero (*project targets*).

- E thuša go lekanyetša methopo ya tšweletšo go swana le mošomo le kapetlele.
- Ke motheo wo mobotse wa kaonafatšo ya ka moso ya polasa le tekanyetšo ya yona ye e phethwago ka mabaka.
- Molemi a ka laola kgonego ya poelo le go lekola tshwarelelo ya kgwebo ya gagwe.
- Molemi a ka lemoga mathata gabonolo le go a rarolla ka nako.

Go hlama tekanyetšo go nyakega dintlha tše tharo: ya mathomo ke dikakanyo tša ditsenywa (*inputs*) le diphetho (*outputs*); ya bobedi ke ditshenyegelotii (*fixed costs*) le ditshenyegelo tša sekati (*semi-fixed costs*); mme ya boraro ke dintlha tše di fetofetogago tša dijego (*expenditure*). Tše di akaretša ditshenyegelo tša kgwedi le kgwedi, ditshenyegelo tša tšhoganetšo, tšhelete efe le efe ye e bolokwago, ke go re malebana le ditef tša dithuto yunibesithing, boitišo, moputso wa gago ka nama, boikhutšo le ditshenyegelo tše dingwe tša ka moso.

Tekanyetšo ya polasa e thewa ke palomoka ya ditshenyegelo tšohle, se sengwe le se sengwe se se hlokegago go kgontšha molemi go gola tšhelete ngwageng. Batho ba hloka ditekanyetšo ka mabaka a a fapanago: go thoma polasa, peakanyo ya ngwaga wo mofsa, diphetholo tše nnyane tša go swana le katološa ya karolo (*unit*) ye nngwe goba theko ya metšhene ye mofsa, goba diphetholo tše kgolo tše di amago mokgwa wa go lema.

Potšišo bjale ke gore na o ka dira bjang go hlama tekanyetšo ya polasa. Mokgwa wo mokalone ke go thoma ka go diriša bohlatse (*records*) bja lebaka le le fetilego ge bo le gona, mme nako ye kaone ke go thoma ka go beakanyetša sehla se sefsa. Thoma ka go akanya gore ditshenyegelo tša kakaretšo tša ngwaga e ka ba dife; tše nako go kgonthiša gore palo ye e nepagetše. Ge o hloka bohlatse malebana le lebaka la go feta, re eletša gore o ngwale tekanyetšo ye e akantswego. Kgonthiša go boloka bohlatse bja sehla se sefsa bjo o ka bo dirišago išago gore o kgone go ikamantšha go ya ka bjona. Go na le ditekanyetšo tše mehutahuta:

Tekanyetšo ya tshepelo ya kheše

Tekanyetšo ya tshepelo ya kheše ke kakaretšo ya tšhelete ye e tsenago le ye e tšwago lebakeng le le itšego. Nepo ya tekanyetšo ke go lekanyetša tšhelete ye o ka hlokago go e adima ka moso le nako ye e ka nyakegago, mme e laetša bokgoni bja polasa bja go bušetša dikoloto ka nako ya maleba. Tekanyetšo ya tshepelo ya kheše e emela kakanyo ya dipeeletšo (*didipositi*) le ditlošo tša ka moso tšhupaletotlong (ya tšheke le ya poloko) ya kgwebo.

Tekanyetšo ye e hlaolago

Tekanyetšo ya mohuta wo (*partial budgets*) ke tlhako (*framework*) ya peakanyo le diphetho tše di tšewago tše didiršwago go bapiša ditshenyegelo le mehola ya mekgwa ye mengwe (*alternatives*) ye e lebanego kgwebotemo. Go nepišwa fela diphetol – malebana le ditseno le ditshenyegelo – tše di ka hlowlago ke tirišo ya mokgwa wo mongwe wo o itšego. Tekanyetšo ye e hlaolago e dirišwa ka mabaka a a latelago:

- Ge go amogelwa theknolotši ye mpsha;
- Ge go hirwa badiredi (*custom work*);
- Ge go hirwa metšhene bakeng sa go e reka;
- Ge mekgwa ya tšweletšo e fetolwa; le
- Ge go phethwa dikaonafatšo tše di jago tšhelete (*capital improvements*).

Tekanyetšo ya polasa ka botlalo

Tekanyetšo ye ke kakaretšo ya methopo ye e hwetšagalago le mohuta le bogolo bja tšweletšo ye e akantswego ye e laolwago ke molemi. E hlamlwe go akaretša ditshenyegelo, ditseno le kgonego ya poelo ye e letetšwego malebana le dikgwebjana tšohle tše di bopago kgwebotemo ye e feletšego. Nepokgolo ya tekanyetšo ye ke go hlopholla phetolo ye bohlokwa ye e ka amago dikgwebjana tše mmalwa. Ka tlwaelo tekanyetšo ya polasa ka botlalo e dirišwa ge molemi a reka polasa ye mpsha, goba ge a katološa polasa ya gagwe ka go oketša naga ye nngwe, goba ge a amogela modirišani polaseng ya gagwe.

Tekanyetšo ya kgwebjana

Yona e emela dikakanyo tša ditseno, ditshenyegelo le dipolo tše di sepelelanago le tšweletšo ya

